

død, og at vi i stedet fokuserer på ”vigtigere spørgsmål om videnskab og samfund” (s. 259). Jeg læser dette som en bøn om, at vi igen rejser den type humanistisk funderede spørgsmål som J. D. Bernal, Julian Huxley og Merton formulerede i 1930’erne. Personligt tvivler jeg på, at den opgave kan friste flertallet blandt nutidens hyperprofessionelle karriereforskere. Men jeg håber, at jeg tager fejl.

Bogen er tilrettelagt for et bredt spektrum af folk med interesse for idéhistorie, videnskabshistorie og videnskabsteori. Det norske bør ikke afskrække: Enebakk behersker et klart og præcist sprog.

Henrik Knudsen

Åndens biologi

Dennis Nørmark & Lars Andreassen: Det virkelige menneske – Sjælens og kulturens naturhistorie, People’s Press, 2007, 576 sider, 299 kr.

Det virkelige menneske er en lang, ambitiøs og mange steder (bevidst) kontroversiel bog. Bogens to forfattere, antropolog Dennis Nørmark og idéhistoriker og højskolelærer Lars Andreassen, slår således i Indledningen fast, at bogen har to formål; det ene formidlingsmæssigt, det andet polemisk. På den ene side ønsker forfatterne at give en (populær) introduktion til moderne evolutionsteori, biologi og hjerneforskning for derigennem

at præsentere læserne for en sammenhængende (natur)videnskabelig fremstilling af den menneskelige kulturs og den menneskelige bevidstheds opståen og udvikling. På den anden side er bogen ment som ”et opgør med åndsvidenskabernes syn på biologien” og en udfordring til ”humanisters og teologers syn på kultur og på menneskeånden.” (s. 19) Nørmark og Andreassen hævder således, at det er et gennemgående træk ved åndsvidenskaberne (humaniora, psykologi, samfundsvidenskab og teologi), at de enten ignorerer eller groft misforstår menneskets biologiske natur, hvorved de overser og er ude af stand til at forklare væsentlige og uomgængelige træk ved den menneskelige eksistens. *Det virkelige menneske* er et forsøg på dels at gøre opmærksom på og gøre op med disse mangler og misforståelser, dels at redegøre for (nogle af) de måder, hvorpå menneskets biologi udgør et uomgængeligt grundlag for, og derigennem spiller en afgørende rolle i, udviklingen af menneskelig kultur og bevidsthed.

Det er disse to overordnede problemstillinger der, på forskellig vis, udfoldes i bogens tre dele. Del 1 præsenterer de overordnede videnskabelige teorier og landvindinger, evolutionsteorien, den moderne hjerneforskning samt den kognitive semiotik, som bogens to efterfølgende dele bygger videre på. I Del 2 bringes evolutionsteorien og hjerneforskningen i spil i forhold til en række konkrete emner: Den menneskelige kul-

turs biologiske grundlag; udviklingen af etiske normer og værdier; de biologiske forskelle på mænd og kvinder samt den religiøse tænkning. Del 3 er et forsøg på at redegøre for, hvorledes vores fællesmenneskelige biologi på såvel positive som negative måder afspejles og slår igennem i vores politiske liv med og mod hinanden.

I det følgende vil jeg ikke forholde mig til *Det virkelige menneskes* fremstilling af diverse evolutionære, biologiske og kognitivt semiotiske teorier. Dels er det ikke et område som jeg, som filosof, føler mig kompetent til at udtale mig om, og dels er denne side af bogen allerede blevet diskuteret i andre anmeldelser. (Se især Robin Engelhardts anmeldelse, ”Gisningernes bog” i Information d. 26-10-2007). Jeg vil derimod forholde mig til den polemiske side af Nørmark og Andreassens bog, nemlig deres opgør med åndsvidenskaberne.

Nørmark og Andreassen har en mission: De vil gøre op med den manglende videnskabelige lødighed der, ifølge dem, karakteriserer de åndsvidenskabelige discipliner. *Det virkelige menneske* er således et forsøg på at opstille ”en ny rammefortælling for menneskelivet – en ny eksistentialisme.” (s. 19) Det nye ved denne rammefortælling er at den, modsat de humanistiske, teologiske og samfundsvidenskabelige forståelser af menneskelivet er videnskabeligt baseret. Et videnskabsbaseret menneskesyn adskiller sig, ifølge forfatterne, fra et *videnskabeligt* menneskesyn ved ikke

at redegøre for, og heller ikke prætenderer at kunne redegøre for, alle aspekter af menneskelivet. *Det virkelige menneske* indeholder således, ifølge forfatterne selv, ”ikke en samlet forklaring på, hvad et menneske er. Der skal meget mere til.” (s. 18)

En af de gennemgående pointer i *Det virkelige menneske* er således, at menneskets kultur hverken kan eller skal forstås uafhængigt af menneskets (biologiske) natur. Menneskets biologiske natur må betragtes som en nødvendig mulighedsbetingelse for at noget sådant som kultur kan opstå og udvikle sig. Hvis mennesket ikke var udstyret med en hjerne af en vis kompleksitet, et sansesystem, der sætter det i stand til at forholde sig til dets omverden, og en krop der gør det i stand til at manipulere genstande i verden, så ville det ikke være et væsen der var i stand til at bygge huse, lave vin, skrive bøger, opbygge politiske ideologier eller udkaste metafysiske systemer. Givet at menneskets biologi er et resultat af en evolutionær udviklingsproces forekommer det derfor overvejende sandsynligt at der, i det mindste principielt, er en evolutionær forklaring på, hvorfor og hvordan noget sådant som kultur er opstået. Med forfatterens egne ord: ”Kultur har en plads i evolutionen. [...] Mennesket dannede evnen til kultur. En evne der blev fastholdt, fordi den gav os vores overlevelse.” (s. 13)

At menneskets kultur på denne måde er basalt bundet til og betinget af dets biologiske natur, betyder

imidlertid ikke, at kultur kan *reduceres* til biologi. Kultur har, eller kan i det mindste have, en vis relativ autonomi i forhold til biologien. Som Nørmark og Andreassen forklarer: ”Kultur fungerer i et samspil med naturen, ikke uafhængigt af den.” (s. 13) Kulturer kan således udvikle sig på måder, der ikke er fremmede for menneskets overlevelse, ja, undertiden er i direkte modstrid med denne. Nørmark og Andreassen giver selv et glimrende eksempel på dette med deres gennemgang på s. 242-243 af, hvorledes de religiøse og kulturelle praksisser blandt de oprindelige beboere på Påskeøerne medførte en fatal ødelæggelse af øernes økosystem, som ledte til den næsten totale udryddelse af befolkningen.

Så vidt så godt. Det er imidlertid også her, at et gennemgående og helt fundamentalt problem med *Det virkelige menneske* viser sig. Problemet er, at forfatterne, formodentlig (og forhåbentlig) imod deres egne bedste intentioner, systematisk synes at underspille kulturens (og, kunne man i samme åndedrag sige, bevidsthedens) evne til at fungere og blive fortolket og forstået i relativ uafhængighed af biologiske og evolutionære imperativer. Den altovervejende tendens i bogen er, at ethvert kulturelt og bevidsthedsmæssigt fænomen forklares og begrundes med entydig og eksplisit reference til biologien. Vi er, som vi er, og gør hvad vi gør, fordi den evolutionære udvikling foreløbigt har bragt os til netop dette punkt.

Den indlysende mangel ved denne tilgang er, at skønt den nok forklarer *at* der er (eller kan være) noget sådant som kultur og bevidsthed, så er den ikke nødvendigvis særlig velegnet til at forklare det konkrete indhold i eller betydning af specifikke kulturelle produkter. Sagt på en anden måde: Fordi man har forklaret et fænomens opståen og oprindelse i biologien, så har man dermed ikke nødvendigvis forklaret den betydning og rolle, som dette fænomen siden hen har fået i det menneskelige liv. Nørmark og Andreassen har således formodentlig ret, når de hævder, at der kan gives en evolutionær forklaring på menneskets evne til at udvikle kultur. Kultur er (bl.a.) en effektiv og forholdsvis fleksibel måde at oplagre og videreformidle bestemte typer information og knowhow, hvilket alt andet lige må siges at forbedre de involverede individers chance for at reproducere sig og deres gener. Men selv hvis vi kombinerer denne forklaringsmodel med Darwins teori om seksuel selektion og Geoffrey Millers teori, om at kunstnerisk kreativitet er en effektiv måde at tiltrække sig opmærksomhed fra det modsatte køn og dermed sikre sine egne geners reproduktion, så er det svært at se, at vi dermed har sagt noget særligt væsentligt eller interessant om den kunstneriske og kulturelle betydning af konkrete kultur-fænomener som eksempelvis Bachs Brandenburg-koncerter, Kants *Kritik der reinen Vernunft* eller John Grishams thrillere.

At kultur og kunst *som sådan* tjener et evolutionært formål betyder således ikke, at konkrete kulturfænomener nødvendigvis skal fortolkes og forstås ud fra en sådan evolutionær tilgang. Eller sagt på en anden måde: Man kan sagtens mene, at der kan gives en evolutionær og biologisk begrundet forklaring på kulturens og kunstens opståen, uden at man dermed mener, at litteraturteori, filosofi, samfundsvidenskab, kunstteori og de øvrige åndsvidenskabelige fag kan reduceres til, eller nødvendigvis altid skal tage eksplicit udgangspunkt i, menneskets biologiske natur. Men sidstnævnte er præcis, hvad Nørmark og Andreassen antager, når de helt generelt kritiserer åndsvidenskaberne for ikke at tage menneskets biologi alvorligt. Det er således en af forfatterens primære anklager ”mod den socialvidenskabelige forskning, som den bliver bedrevet i kulturstudier, i antropologien og etnografien, i sociologien, i filosofien, i kønsforskningen samt den brede vifte af æstetiske fag [...] at de har svigtet videnskabelige idealer ved at ignorere biologi og psykologi og præsentere kultur som en særlig uafhængig kraft.” Hvis man ikke eksplicit begrundes sin filosofiske, litteraturteoretiske, filologiske eller sociologiske teori i kognitiv semiotik og evolutionær biologi, ja så må man, ifølge Nørmark og Andreassen, være en uvidenskabelig, anti-naturalistisk relativist, der mener, at kultur kan forklare alt, og at biologi og natur er ligegyldige epifænomener, der ingen

som helst betydning har for noget som helst.

Er der (humanistiske og socialvidenskabelige) forskere, der tilslutter sig en sådan radikal anti-naturalisme? Ja, uden tvivl. Men som antydnet ovenfor, så kan man sagtens mene, at der er sider af den menneskelige tilværelse, som man frugtbart og sandfærdigt kan undersøge og redegøre for uden eksplicit og direkte reference til evolutionær biologi, uden at man dermed afviser biologiens og evolutionens afgørende betydning for menneskets udvikling og eksistens. Medmindre man tilslutter sig en form for biologisk reduktionisme, ifølge hvilken henvisning til menneskets biologiske natur er en såvel nødvendig som tilstrækkelig betingelse for at kunne forklare og forstå alle sider af menneskets tilværelse, så kan man altså ikke uden videre afvise en teori som underlodig eller uvidenskabelig, blot fordi den ikke eksplicit tager udgangspunkt i menneskets biologi.

Men Nørmark og Andreassen betragter jo netop *ikke* sig selv som biologiske reduktivister. Som allerede nævnt hævder de ikke at kunne forklare alle aspekter ved menneskelivet igennem biologien: Deres menneskesyn er videnskabs**baseret**, ikke videnskabeligt *through and through*. Og som de klart slår fast mange steder i bogen, så *disponerer* og *betinges* menneskets natur ganske vist menneskets tilværelse, men den *determinerer* den ikke. Det er op til os mennesker selv at beslutte, hvilke sider af og træk

ved vores biologiske natur, der er værdifulde og værd at udleve. ”Generøsitet, samarbejde og kreativitet er ikke i sig selv godt – medmindre vi mennesker bagefter beslutter os for, at det er adfærdsformer, som vi finder værdifulde og derfor gerne vil forstærke.” (s. 350) Eller som det mæ- nende udtrykkes i bogens afsluttende afsnit: ”Det er mennesket selv, der, når de materielle behov er dækket, må skabe indholdet i sin tilværelse og forsøge at få det bedste ud af sine unikke evner.” (s. 497) Men hvis Nørmark og Andreassen virkelig mener dette, hvorfor er de da så opsatte på at afvise alle former for teoretiseren omkring menneskets tilværelse, som ikke er eksplicit funderet i biologien, evolutionsteorien eller den moderne hjerneforskning?

Grunden kan man muligvis finde i bogens indledning, hvor forfatterne forklarer, at et af hovedformålene med *Det virkelige menneske* er ”at vise, at det er muligt at finde naturlige forklaringer på alt, hvad der vedrører mennesket” (s. 9-10); forklaringer der ikke appellerer til noget unaturligt eller overnaturligt. Ifølge Nørmark og Andreassen så er det grundlæggende problem med åndsvidenskabene, at man her accepterer, at der er fænomener, der ikke kan gives en naturlig forklaring: Kultur f.eks., og bevidsthed. Denne påstand er imidlertid problematisk af to grunde. For det første kan man, som vist ovenfor, sagtens mene, at kulturens (og for den sags skyld bevidsthedens)

opståen kan gives en evolutionær forklaring uden dermed at mene, at alle kulturelle og bevidsthedsmæssige fænomener kan reduceres til eller forklares alene med henvisning til den evolutionære biologi. En sådan position implicerer imidlertid ikke, at man accepterer overnaturlige eller unaturlige forklaringsmodeller, men blot at man ikke accepterer at en biologisk forklaringsmodel er lige anvendelig inden for alle områder af menneskelivet.

Dette fører direkte til det andet, og mere grundlæggende, problem, nemlig spørgsmålet om, hvad der menes med ”en naturlig forklaring”. Nørmark og Andreassen er her mindre klare end man kunne have ønsket. Som et mindstemål synes de at mene, at en naturlig forklaring ikke må være i modstrid med naturvidenskaben (s. 10-11). Dette efterlader os imidlertid med flere forskellige fortolkningsmuligheder. Nørmark og Andreassen kan mene, at en naturlig forklaring er en forklaring, der ikke er i modstrid med de grundlæggende fysiske naturlove. I så fald vil langt de færreste humanistiske og samfundsvidenskabelige teorier i dag, selv ikke de mest radikale socialkonstruktivistiske af slagsen, være unaturlige. Hvis Nørmark og Andreassen derimod mener, at en naturlig forklaring er en forklaring, der ikke er i modstrid med de nyeste forskningsresultater inden for naturvidenskaben, ja så er deres definition af en naturlig forklaring ikke så simpel og uproblematisk, som de synes at mene.

For det første er det uklart, præcist hvilke videnskaber Nørmark og Andreassen sigter til, når de taler om naturvidenskab. Kernerdiscipliner som fysik, kemi, matematik og biologi er selvsagt inkluderet, men det er mere ”perifere” discipliner som kognitiv semiotik, evolutionær psykologi og bestemte antropologiske tilgange også. Dette kan muligvis begrundes, formodentlig igennem en henvisning til at disse fag (med matematik som en markant undtagelse) deler den samme (empirisk-induktive) metodiske tilgang. Men det er ikke ukontroversielt og selvindlysende, at f.eks. kognitiv semiotik skal betragtes som et paradigmeeksempel på naturvidenskabelighed. For det andet så er det ikke nødvendigt sandt, at blot fordi humanistiske og samfundsvidenskabelige teorier strider imod nyere naturvidenskabelige forskningsresultater, så er disse teorier dermed falsificerede. Ikke alle nyere naturvidenskabelige forskningsresultater er sande; naturvidenskabsfolk kan, lige så vel som alle andre, begå fejl. Endelig er selv sande forskningsresultaters betydning noget som, til en vis grad i det mindste, skal fortolkes ud af dem. Dette sidste punkt er i særdeleshed relevant, når man har med discipliner at gøre, der beskæftiger sig med mennesket som et reflektivt, kultur-producerende væsen idet menneskets evne til selv-refleksion gør det muligt for os at forholde os kritisk overfor og søge at forandre eller transcendere vores natur og kultur. Dette er for øvrigt en

pointe, som Nørmark og Andreassen selv gør en del ud af i det afsluttende kapitel af *Det virkelige menneske*: ”...de uhensigtsmæssige konsekvenser af de kulturelle forskelle kan faktisk bekæmpes, når et fornuftsstyret menneske, som i sin forståelse (ikke fornægtelse) af egen biologi forsøger at sætte sig ud over naturen.” (s. 480) Man bør derfor, i langt højere grad end Nørmark og Andreassen synes villige til, være påpasselige med at drage entydige og vidtrækkende konklusioner om (bestemte) åndsvidenskabelige teoris lødighed baseret på bestemte forskningsresultater inden for bestemte (natur)videnskabelige discipliner.

Til alt det ovenstående kunne Nørmark og Andreassen (med en vis ret) indvende, at deres bog ikke primært drejer sig om åndsvidenskabens eventuelle videnskabelige lødighed, men derimod først og fremmest er et forsøg på at præsentere og videreformidle en række væsentlige og interessante forskningsresultater inden for den moderne biologi, evolutionsteori og hjerneforskning: ”... at fortælle den historie, som vi synes, er verdens bedste og mest interessante, nemlig den om sjælens og kulturens *naturhistorie*.” (s. 19) Størstedelen af bogen er da også en (forholdsvis) systematisk fremstilling af moderne evolutionsteoretiske perspektiver på menneskets biologiske og kulturelle udvikling; en fremstilling som man sagtens kan blive klogere af at læse.

Problemet er blot, at denne historie, denne nye ”rammefortælling for menneskelivet”, er indlejret i en endnu mere overordnet rammefortælling, en fortælling der bærer (og bæres) af bogens polemiske formål; nemlig at naturvidenskabelige og åndsvidenskabelige redegørelser for menneskets liv og tilværelse er (nødvendigt) modstillede, og at bestemte (evolutionsteoretiske og biologiske) naturvidenskabelige teorier og ideer har entydig og absolut forrang frem for åndsvidenskabelige begreber og ideer. Bogens fremstilling af menneskets natur er således systematisk vægtet til fordel for evolutionære og biologiske forklaringsmodeller. De få gange åndsvidenskabelige discipliner, som eksempelvis filosofien, bringes på banen, sker det som oftest med en lettere nedladende tone, der gør det klart, at der her ikke er noget at komme efter.

Dette ville have været til at bære, hvis forfatterne i bogen viste, at de rent faktisk vidste, hvad de snakkede om; at de f.eks. havde styr på filosofiens og konkrete filosofers syn på og bidrag til de emner, der diskuteres. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Den (meget) korte diskussion af ”Filosofiens elendighed” i Kapitel 1 er således tendentiøs, forsimplet og præget af dårlig tekstlæsning. Således kritiseres *De europæiske ideers historie* for at indeholde og videreformidle den idé ”at sproget har sit helt eget væsen og struktur som det er umuligt at undersøge til bunds; sproget må

anses for en slags mirakel, [...] og mirakler er enkeltstående hændelser og kan derfor ikke gøres til genstand for undersøgelse.”. Og bogens forfattere, Johannes Sløk, Erik Lund og Mogens Pihl, kritiseres for at tilslutte sig denne tanke ”for hvis det virkelig forholder sig sådan som Sløk, Lund og Pihl mente, [...] hvad så med døve og stumme, ser de verden på en helt anden verden?” (s. 29). Problemet her er for det første, at der på det sted i *De europæiske ideers historie* (afsnittet om ”Sproget som erkendelseskilde” på s. 364-370), som der henvises til i *Det virkelige menneske*, intet står om, at sproget skulle være et mirakel, der ikke kan underkastes nogen form for undersøgelse. Tværtimod kunne man sige, da diskussionen af ”Sproget som erkendelseskilde” leder forfatterne direkte til en fremstilling af den sene Wittgenstein, moderne lingvistik og strukturalismen. For det andet så forekommer det lettere absurd at kritisere en bog, som søger at give en populær fremstilling af den europæiske idé- og filosofihistorie, for at indeholde en populær fremstilling af en idé, som på et givet tidspunkt i den europæiske filosofihistorie (1950’erne og frem) har haft en vis betydning. Og for det tredje har forfatterne intet belæg for at hævde, at Sløk, Pihl eller Lund rent faktisk tilslutter sig denne idé. De præsenterer den blot, på samme måde som de et par sider tidligere i *De europæiske ideers historie* har præsenteret det stik modsatte synspunkt. At tingene kan så grueligt galt

i Nørmark og Andreassens læsning af en forholdsvis tilgængelig og letforståelig tekst gør, at man som filosof næsten er lettet over, at de kun lejlighedsvis og overfladisk beskæftiger sig med decideret filosofisk litteratur.

Skal man læse *Det virkelige menneske* bør man således på forhånd gøre sig klart, at man ikke får en objektiv og uhildet fremstilling af menneskets natur, men en fremstilling der er systematisk vægтет i én bestemt retning. Givet dette forbehold, og givet at man ikke tager Nørmarks og Andreassens kritik af filosofien (og af åndsvidenskaberne mere generelt) alt for alvorligt, ja så kan man faktisk lære en hel del om evolutionsteori, om hjernens opbygning og om menneskets biologiske natur. At dette så ikke er hele sandheden om mennesket, og at det i hvert fald ikke er den eneste sandhed om mennesket, er en anden sag.

Carsten Fogh Nielsen

Dyret er kommet

Thomas Hobbes: Leviathan, Informations Forlag, 2008, 572 sider, 499 kr.

Da Thomas Hobbes udgav *Leviathan* i 1651, mente han selv, at det repræsenterede en revolution i såvel den politiske tænkning som den politiske orden, og at der nu kun forestod en undervisningsopgave, altså at principperne for den rette politiske orden nu var fastlagt, og at der kun tilbage stod

at overbevise og implementere denne orden.

Hobbes havde halvt ret. Hans forslag til en politisk orden blev aldrig en succes – selv kongen, hvis magt den var skrevet til, takkede klogelig nej til denne form for legitimering baseret på frygten for magtens fravær – men til gengæld indvarslede værket en revolution i den politiske tænkning, som vi i dag stadig lever med og kan lære af.

Leviathan deler på mange måder skæbne med Machiavellis *Fyrsten* som udskældte værker, anklaget for ateisme, amoral og for at være frihedsbreve for tyranner. De har også begge haft den tvivlsomme ære at tjene som skældsord – machiavellist eller hobbesianer – og at være forbudt litteratur på mange europæiske universiteter. Samtidig er de selvfølgelig blevet ivrigt læst.

Hobbes' indflydelse på den politiske idéhistorie ligger som sagt ikke i, at han har inspireret til hverken politiske regimeformer eller ideologier. Han skriver før vor tids institutioner og ideologier opstår og navngives, hvorfor kun en anstrengt anakronisme kan få ham til at være 'totalitær', 'liberalist' eller andet tilsvarende. Nej, hans store betydning ligger i, at han introducerer eller spidsformulerer begreber og argumenter i den politiske tænkning, han udlægger spor, som senere politiske filosoffer er nødt til at forholde sig til. Hobbes hadede revolutioner og frygtede uroligheder, men skabte selv en rystelse i den politiske